

*Маломуж С. І.,
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МАЛОЗНАЧНІСТЬ ДІЯННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню практики застосування ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України в кримінальному судочинстві, яка визначає поняття й ознаки малозначності діяння в кримінальному законодавстві України.

Ключові слова: малозначність діяння, судочинство, судова практика, склад злочину, ототожнення, помилки.

Постановка проблеми. Аналіз практики застосування кримінального законодавства щодо малозначності діяння є необхідним, оскільки надасть можливість виявити низку випадків неточного застосування ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Частіше ч. 2 ст. 11 КК України застосовують такі досудові правоохоронні органи, які здійснюють реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, як органи внутрішніх справ та органи прокуратури, проте найбільш типові й істотні помилки фіксуються саме в матеріалах судової практики. У зв'язку із цим великий інтерес викликає питання, як саме досліджена нами проблема визначення поняття малозначного діяння щодо поняття суб'єктивних та об'єктивних ознак малозначного діяння відображається в матеріалах судової практики.

Питання малозначності діяння у своїх роботах досліджували такі вчені, як М.Й. Коржанський, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, Н.А. Мірошниченко, А.О. Пінаєв, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, Н.М. Якіменко й інші. Визначення малозначності діяння в судовій практиці у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Малозначність діяння за кримінальним законодавством України» вивчала Т.Є. Севастьянова [1, с. 211], проте із того часу істотно змінилось кримінальне законодавство України, у зв'язку із цим змінилась судова практика його застосування, що зумовлює актуальність дослідження визначення малозначності діяння в матеріалах судової практики.

Мета статті – розглянути, як саме суди загальної юрисдикції тлумачать ч. 2 ст. 11 КК України, як застосовується вказаними органами малозначність діяння з іншими поняттями, як визначаються ознаки малозначності діяння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з положеннями ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), підставами закриття кримінального провадження є такі: 1) відсутність події кримінального правопорушення; 2) відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; 3) недоведення винуватості особи в суді й вичерпання можливості їх отримати; 4) декриміналізація; 5) смерть підозрюваного, обвинуваченого; 6) існує рішення суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 7) потерпілий відмовився від обвинувачення у формі приватного обвинувачення; 8) неотримання згоди держави, яка видала особу; 9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила діяння, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс згідно з підрозділом 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [2]. Як бачимо, такої підстави закриття кримінального провадження, як «у зв'язку із малозначністю діяння», не передбачено. Тоб-

то, в положеннях чинного КПК України 2012 р. [2], так як і в положеннях КПК України 1960 р. [3], відсутня така підстава закриття кримінального провадження, як малозначність діяння чи, навіть, згадка про малозначність діяння.

Т.А. Гуменюк іменує діяльність із застосування положень про малозначність діяння як «оцінну» діяльність [4, с. 16], інші вчені називають її різновидом «нетипового правозастосування» [5, с. 288].

На думку Л.А. Сидоркіної, це пов'язано з відсутністю в законодавстві критеріїв визначення малозначності, що спонукає юрисдикційні органи визначати їх у кожному випадку самостійно. З одного боку, ці обставини надають можливість урахувати особливості справи, що розглядається, і не притягувати особу до відповідальності за незначне діяння, проте з іншого – норма про малозначність інколи застосовується необгрунтовано, відбувається зловживання положенням про малозначність діяння, що дає змогу правопорушникам уникнути належного покарання [6, с. 186].

Т.Є. Севастьянова вказувала, що «закриття кримінальних справ» щодо того чи іншого діяння здійснювалось через малозначність, на підставі ч. 2 ст. 11 КК України, «потрібно розрізняти закриття кримінальної справи за малозначністю діяння і закриття кримінальної справи за будь-якими іншими обставинами» [1, с. 147]. Проте в іншій частині свого дослідження Т.Є. Севастьянова вказує, що застосування ч. 2 ст. 11 КК України при вирішенні питання про закриття кримінальної справи без указівки на п. 2 ст. 6 КПК 1960 р. неможливе, тому що норма про малозначність лише тлумачить характер суспільної небезпечності діяння й не має процесуальної сили [1, с. 172].

Указана позиція Т.Є. Севастьянової є суперечливою, крім того, виникає запитання, якщо положення ч. 2 ст. 11 КК України за змістом є тотожним поняттю «відсутність складу кримінального правопорушення», тоді навіщо існує положення про малозначність діяння?

Розглянемо, чи викликає суперечності ч. 2 ст. 11 КК України в органів правосуддя під час здійснення кримінального судочинства. Аналіз судової практики застосування ч. 2 ст. 11 КК України свідчить, що в окремих випадках малозначність діяння використовується некоректно та в зовсім іншому значенні, ніж це передбачено в ч. 2 ст. 11 КК України.

Наприклад, апеляційний суд Івано-Франківської області у своїй ухвалі від 15.10.2012 р. щодо Особи 4, якою після звільнення від відбування покарання на підставі ст. 75, 76 КК України під час іспитового строку вчинено новий злочин, що розглядається як «малозначне порушення умов звільнення від покарання» [7]. Великописарівський районний суд Сумської області у своїй ухвалі згадує про «малозначне порушення умов звільнення від кримінальної відповідальності» [8].

Крім указаного неправильного застосування самого поняття малозначності діяння, є випадки коли неправильне розуміння поняття і змісту ознак малозначності діяння призводить до помилок у встановленні складу злочину.

Наприклад, згідно з Постановою Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 05.09.2013 р.,

рішення суду першої та апеляційної інстанції про визнання діяння, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК України, малозначним, учиненого Особою 1, були скасовані та постановлено нове рішення про відсутність складу кримінального правопорушення. Верховний Суд України встановив, що в діях Особи 1 із виготовлення вина відсутній склад кримінального правопорушення, оскільки виготовлені напої не відповідали поняттю алкогольного напою, визначено в ст. 14.1.5 Податкового кодексу України, у зв'язку із чим відсутнім є предмет злочину [9] і склад злочину загалом.

Проте в іншому судовому провадженні Верховний Суд України ототожнює такі поняття, як «відсутність складу злочину» та «малозначність діяння». В ухвалі Верховного Суду України від 15.01.2008 р. скасовано вирок Іванівського районного суду Київської області від 28.02.2007 р. щодо Особи 1, а кримінальну справу щодо неї за ч. 1 ст. 203 КК України закрито на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 р. та ч. 2 ст. 11 КК України за відсутністю в її діянні складу злочину через малозначність [10].

В іншій кримінальній справі Особа 1 учинила сварку з головою сільської ради Особою 2 на подвір'ї жилого будинку у присутності інших осіб і, застосовуючи фізичну силу, утримувала Особу 2 в підвальному приміщенні проти її волі. В апеляційній скарзі адвокат засудженого посилався на відсутність складів злочинів, передбачених ч. 1 ст. 146, ч. 1 ст. 296 КК України, оскільки вказані діяння, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, не є злочинами і через малозначність не становить суспільної небезпеки, у зв'язку із чим ухвалою від 05.11.2013 р. Апеляційного суду Рівненської області вирок суду скасовано, а справу направлено на новий розгляд [11]. У вказаному випадку якраз прослідковується ототожнення поняття «відсутність складу кримінального правопорушення» й «малозначність діяння».

В іншому судовому провадженні дії Особа 2 та Особа 1, які підписали підписи Особи 5 у протоколах загальних зборів австрійського підприємства у формі ТОВ «Р», а також підписи вказаних осіб у договорі поруки між ТОВ «Р» і ТОВ «R», які кваліфіковані за ч. 2 ст. 366 КК України як такі, що спричинили тяжкі наслідки, тобто є злочинами із матеріальним складом, суд виніс виправдувальний вирок, оскільки наслідки були відсутніми.

Водночас суд відмовився перекваліфікувати дії Особи 2 та Особи 1 на ч. 1 ст. 366 КК України з формальним складом, оскільки діяння є малозначним за своєю сутністю й таким, що не становить суспільної небезпеки, не заподіює шкоди ТОВ «Р», а тому, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, не є злочинами, тому за вказаним епізодом за ч. 2 ст. 366 КК України суд постановив виправдувальний вирок [12].

Уважаємо, що позиція суду щодо такої мотивувальної частини є хибною, оскільки обов'язковою ознакою для кваліфікації вказаних дій за ст. 366 КК України було встановлення факту недостовірності документів, на яких підроблено підпис голови зборів і секретаря зборів ТОВ «R», тобто в цьому випадку була відсутньою об'єктивна сторона та склад кримінального правопорушення.

Подібних випадків підміни поняття «відсутність складу злочину» поняттям «малозначне діяння» досить багато. Указана плутанина призводить до того, що у випадку коли діяння не заподіяло ніякої шкоди, а також відсутні потерпілі особи, органи досудового слідства й суд через малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України) констатують відсутність складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України) та закривають кримінальні провадження.

При цьому не встановлюються всі ознаки складу злочину (предмет злочину, спосіб, вина, інші ознаки), відсутність реаль-

но заподіяної шкоди розглядається органами досудового слідства й судами як відсутність складу кримінального правопорушення. Ці випадки призводять до грубих помилок у судових рішеннях при застосуванні ч. 2 ст. 11 та ч. 2 ст. 2 КК України, а також п. 2 ч. 2 ст. 284 КК України. Особливо частими випадками є такі помилки щодо формальних складів злочинів. На практиці при визначенні змісту малозначності діяння, як правило, ураховуються розмір шкоди, характер, обстановка, тривалість діяння тощо.

Посилання на відсутність шкоди взагалі неправомірні, коли вона в дійсності заподіяна й відшкодована, а також коли втрачене майно виявлене та повернуто власникові. Проте ці обставини виходять за межі діяння й не можуть впливати на визначення діяння малозначним. Типовим обґрунтуванням у матеріалах судової практики є такі словосполучення в мотивувальних частинах судових рішень, як «вчинене є малозначним, тому що немає шкоди...», «... збитків...», «... вартість викраденого є не значною...», «... знищене або пошкоджене майно повністю відшкодовано», «... потерпілий ні до кого претензій не має...».

В.В. Степанов, досліджуючи поняття малозначності правопорушення, дійшов висновку, що його необхідно зарахувати до підстав звільнення від кримінальної відповідальності, а не до обставин, що її виключають. У зв'язку із цим учений запропонував унести відповідні зміни до КК РФ та інших кодифікованих актів [13, с. 9]. Уважаємо вказану позицію В.В. Степанова необґрунтованою, проте вона відображається в матеріалах судової практики.

У своїй постанові Амвросіївський районний суд Донецької області від 18.06.2013 р., досліджуючи незаконне заволодіння Особою 3 мотоциклом Дніпро-11, що належав Особі 7, зазначив, що під час досудового слідства не враховано положення ч. 4 ст. 289 КК України, яке передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також залишилось поза увагою слідчого положення ч. 2 ст. 11 КК України [14].

У вказаній постанові суд звернув увагу органів досудового слідства на наявність і підстави звільнення від кримінальної відповідальності й водночас на наявність малозначного діяння.

Апеляційний суд Херсонської області у своїй ухвалі від 09.07.2014 р. щодо підписання Особою 1 та Особою 2 актів виконаних робіт форми КБ-2 із недостовірними відомостями про передчасне виконання реконструкції будівлі фельдшерського пункту скасував рішення суду першої інстанції про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України Особи 1 та виправдування Особи 2 і дійшов висновку, що діяння, вчинене Особою 1 та Особою 2, є малозначним [15]. На нашу думку, висновок апеляційного суду не відповідає дійсності, оскільки, по-перше, ч. 1 ст. 366 КК України не передбачає обов'язкову наявність прямого умислу, а по-друге, склад злочину є формальним, тому немає необхідності встановлювати спрямованість дій на заподіяння суспільно небезпечної шкоди.

До помилок, пов'язаних із розмежуванням малозначності діяння із звільненням від кримінальної відповідальності, можна також зарахувати врахування того, що стосовно винуватої особи було вжито заходи адміністративного стягнення, відшкодування заподіяної шкоди, перебування винної в декретній відпустці тощо.

Указані обставини можуть розглядатися умовами звільнення від кримінальної відповідальності, вони не мають нічого спільного з ознаками малозначності діяння. Ще одною типовою помилкою при розмежуванні малозначності діяння із підставами й умовами звільнення від кримінальної відповідальності є врахування судом характеристики особистості правопорушника, яка має бути врахована при призначенні по-

карання або вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, проте не ознакою малозначного діяння.

У кримінальному судочинстві також непоодинокими є випадки змішування малозначності діяння із незакінченим злочином.

Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської обл. дії Особи 3 щодо викрадення товарів із магазину «Новус» на суму 193, 47 грн, які було зупинено охороною магазину, визнано малозначним діянням, проте вироком Апеляційного суду Тернопільської області від 19.11.2014 р. вказане рішення суду першої інстанції скасовано через неправильне застосування положень ч. 2 ст. 11 КК України та постановлено новий вирок, яким засуджено Особу 3 за вчинення закінченого замаху на крадіжку [16].

Ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 25.10.2013 р. було постановлено про засудження Особи 1 за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК України щодо викрадення товарів із гіпермаркету «А», проте засудженою особою оскаржено рішення суду першої інстанції у зв'язку із тим, що діяння є малозначним, оскільки не заподіяло істотної шкоди [17], проте апеляційним судом обґрунтовано залишено рішення суду першої інстанції в силі. В іншому випадку при оскарженні постанови слідчого про відмову у відкритті кримінальної справи Шахтарським міськрайонним судом Донецької області встановлено, що слідчий безпідставно застосовував ч. 2 ст. 11 КК України при встановленні ознак закінченого замаху на вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, у зв'язку з тим, що «сума хабара визнана слідчим малозначною» [18].

Вищевказані приклади вказують, що помилки при розмежуванні малозначності діяння від замаху допускаються як судами, так і органами досудового слідства.

До ознак, які відмежовують малозначність діяння від незакінченого злочину, належать такі: 1) при малозначності діяння вчинок є завершеним актом зовнішньої поведінки, а при незакінченому злочину, діяння є незавершеним – об'єктивна сторона злочину не виконана; 2) при малозначності діяння свідомість і воля особи були спрямовані на вчинення незначного діяння, а при незакінченому злочині свідомість і воля особи були спрямовані на вчинення суспільно небезпечного діяння або заподіяння суспільно небезпечної шкоди; 3) при малозначності діяння є завершеним, а при незакінченому злочині діяння є незавершеним або шкода не заподіяна із причин, що не залежали від суб'єкту злочину.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що теоретичні проблеми визначення діяння малозначним впливають на застосування ч. 2 ст. 11 КК України в кримінальному судочинстві та призводять до неправильного застосування положення про малозначність діяння. Правоохоронні органи та суди, припиняючи кримінальні провадження за ч. 2 ст. 11 КК України, ототожнюють поняття «відсутність кримінального правопорушення» й «малозначність діяння», у багатьох випадках суди, не встановлюючи детально відсутності усіх елементів і ознак складу злочину, припиняють провадження із посиланням на ч. 2 ст. 11 КК України, хоча склад злочину, по суті, є відсутнім. Причиною безпідставного застосування ч. 2 ст. 11 КК України є посилання на вказане положення в тих випадках, коли кримінальне провадження здійснювати із позиції правоохоронних органів є недоцільним, відсутньою є перспектива розслідування або розкриття кримінального правопорушення.

Загалом же встановлення малозначності діяння залежить від ретельного підходу до оцінювання кожного конкретного випадку, вивчення судової та слідчої практики, визначення

всіх ознак учиненого діяння, інших умов, які повинні ґрунтуватися на чіткому й несуперечливому визначенні малозначності діяння.

Подальшими напрямками вивчення малозначності діяння можуть бути дослідження його об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також міждисциплінарного значення малозначності діяння.

Література:

1. Севастьянова Т.Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т.Є. Севастьянова. – Запоріжжя : Запор. держ. унів., 2002. – 211 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон УРСР від 28.12.1960 р. № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
4. Гуменюк Т.А. Малозначительность административные правонарушения как основание освобождения от административной ответственности / Т.А. Гуменюк // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2006. – № 11. – С. 16
5. Зюрина Т.П. К вопросу о малозначительности административных правонарушений / Т.П. Зюрина // Административное и административно-процесуальное право. Актуальные проблемы. – Ч. 2. – М. : Юнити-Дана, Закон и право. – 2005. – С. 288.
6. Сидоркина Л.А. Производство по делам об административных правонарушениях: проблемы судебной практики / Л.А. Сидоркина // Актуальные проблемы применения КРФоАП : материалы всероссийской научно-практической конференции (1 июля 2004 г.) / под. общ. ред. Ю.П. Соловья. – Омск : Омский юрид. ин-т, 2004. – С. 186.
7. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської обл. від 15.10.2012 р. по справі № 1/0907/535/2011 (провадження № 11/0990/485/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26459251>.
8. Ухвала Великописарівського районного суду Сумської області від 06.06.2014 р. по справі № 1803/1452/2012 (провадження № 1-в/575/25/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39100450>.
9. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 05.09.2013 р. по справі № 5-15к13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33609025>.
10. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1607755>.
11. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 05.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34606605>.
12. Ухвала Апеляційного суду Львівської обл. від 03.06.2014 р. по справі № 1318/1252/2012 (провадження № 11/783/175/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39398241>.
13. Степанов В.В. Малозначительность правонарушения в российском праве : дисс. ... канд. юр. наук. : спец. 12.00.01. / В.В. Степанов. – М., 2009. – 197 с.
14. Постанова Амвросіївського районного суду Донецької області від 18.06.2013 р. по справі № 0502/3651/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32202329>.
15. Ухвала Апеляційного суду Херсонської області від 09.07.2014 р. по справі № 11кп/791/334/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39694386>.
16. Вирок Апеляційного суду Тернопільської обл. від 19.11.2014 р. по справі № 607/12892/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41524557>.
17. Ухвала Апеляційного суду Донецької обл. від 25.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34378538>.
18. Постанова судді Угорчук В.В. Шахтарського міськрайонного суду Донецької обл. від 21.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : № 0554/2896/2012 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24116771>.

Маломуж С. И. Малозначительность деяния в уголовном судопроизводстве

Аннотация. Статья посвящена исследованию практики применения ч. 2 ст. 11 Уголовного кодекса Украины в уголовном судопроизводстве, которая определяет понятие и признаки малозначительности деяния в уголовном законодательстве Украины.

Ключевые слова: малозначительность деяния, судопроизводство, судебная практика, состав преступления, отождествление, ошибки.

Malomuzh S. Insignificance of the acts in criminal proceedings

Summary. The article investigates the practice of usage ch. 2, art. 11 of Criminal Code of Ukraine in criminal proceedings, which defines the concept and characters of insignificance of the acts in the criminal legislation of Ukraine.

Key words: insignificance of the acts, proceedings, judicial practice, components of crime, identification, errors.